

Tanja Jakobi

Mladi i globalna kriza

Generacija Y – nezavršena rečenica

Biznis&finansije, 88-89, jul-avgust 2012.

Mlade žene i muškaraci, koje su novinari, marketinški stručnjaci i istraživači nazvali generacijom Y karakterišu dva fenomena: oni su prvi ljudi koji nisu doživeli svet bez Interneta i najmasovnija grupacija mladih koja ne uspeva da uđe na tržište rada. Ta generacija je po mnogo čemu kompaktnija od prethodeće generacije X i bejbibumera iz 60-tih – nosiće ožiljke nepovoljnog ulaska u svet odraslih celog života.

Pripadnici generacije Y, mladi ljudi sa 20+ do 30+ godina, su majstori surfovanja po Internetu, šampioni povezivanja u digitalnom svetu, prva generacija u istoriji čiji se broj prijatelja meri stotinama i hiljadama, ali jedan realan svet, svet rada i više od toga, prostorne i socijalne integracije u društvo, im neprestano izmiče.

Društvo u koje treba da uđu nudi im neizvesnost, nesigurnost i jedva otškrinuta vrata, piše u eseju posvećenoj generaciji Y i prekarijatu – statusu koji čeka većinu njih Žigmund Bauman sociolog i jedan od najvažnijih mislilaca današnjice.

Društvo i generacija Y u neku ruku izmiču jedno drugom. Njihovo međusobno nerazumevanje je čini se znatno veće od uobičajenog međugeneracijskog. Možda najrasprostranjeniji termin “Generacija Y” (pored Milenijumska, Net generacija, Eho bumeri i drugih) dolazi od vrlo sličnog načina izgovaranja engleskog “why”/ “zašto”. Ime “Y” im dobro pristaje jer istraživači smatraju da je ova generacija sklonija individualizmu, preduzetništvu i nepoštovanju autoriteta, u odnosu na svoje prethodnike, preispituje sve i nikada ništa ne uzima zdravo za gotovo. Pripadnici generacije Y smatraju se najobrazovanijom do sada, najumreženijom, generacijom koja više polaže na uslove i intelektualne izazove posla u odnosu na zaradu, traži “nestandardne” slobode u smislu sedenja na poslu i zadatog radnog vremena (ne trpi oba), više ceni male kompanije nego velike konglomerate i sporazumeva se – od običnog časakanja do rukovođenja globalnim protestima – nezavršenim rečenicama nalik na sms poruke.

U drugim vremenima i društvo i poslodavci verovatno bi veliki deo svog vremena trošili na razumevanje zbunjujućih karakteristika Generacije Y da sve te valere nije “poravnala” globalna finansijska kriza koja je pripadnike ove grupacije učinila ne samo masovno nezaposlenim nego moguće i trajnom kolateralnom štetom nastalom kao rezultat ne smao ekonomske krize nego i krize liberalnog kapitalizma kao koncepta.

Prvi na udaru

Ekonomista MMF Hanan Morsi, početak trenda rasta nezaposlenosti mladih smešta u 2007., godinu dana pre nego što se recesija u svetu zahuktala. Nezaposlenost među radnicima uzrasta od 15 do 24 u razvijenim ekonomijama bila je u proseku 13 odsto, u poređenju sa oko 5 odsto među starijim radnicima, a sada je gotovo 20 procenata, što je tri puta više u odnosu na 7 odsto, prosek koji preovladava u starijim starosnim grupama.

Da bi se stvari postavile u odgovarajući kontekst treba reći da je mladima uvek teško da pronađu posao: istorijski gledano, stopa nezaposlenosti za one uzrasta od 15 do 24 u

razvijenim ekonomijama je uvek bila dva do tri puta veća nego kod starijih starosnih grupa. Ono što sadašnju situaciju čini dramatičnom i izvanrednom nisu samo visoke stope nezaposlenosti, već i izrazito dugi periodi u kojima mladi ljudi ostaju van tržišta rada (preko godinu i više dana), najčešće odmah pošto steknu diplomu.

Nemat Šefik, zamenica generalnog direktora MMF, je u jednom nedavnom tekstu pobrojala posledice ovakvog stanja po današnju mladu generaciju i društvo: nezaposlena mladost znači povećanje troškova za slučaj nezaposlenosti, izgubljene poreze na prihod i neuposlone proizvodne kapacitete; povećava neželjeni odliv mozgova kao što je to slučaj na primer sa seljenjem mladih obrazovanih ljudi iz Portugala i Španije u Afriku i Južnu Ameriku, podrazumeva povećane stope kriminala; trajno niže zarade tokom radnog veka zbog kasnog ulaska na tržište rada i skraćenje radnog veka zbog stresa, srčanih udara u kasnijem životnom dobu i neki kažu povećanu stopu samoubistava. To je međutim još nov fenomen i traži daljnje ispitivanje.

Mnogi poslodavci obilato iskorišćavaju ovakvu poziciju mladih željnih posla: drže ih na čvrstom lancu ugovora na određeno vreme i u statusu stažiranja, što automatski donosi minimalna prava iz radnog odnosa i nisku zaradu. Samo u Francuskoj je još 2006. godine bilo oko 600.000 stažista, a danas ih je između 1.2 i 1.5 miliona. I kad prođu sve prepreke i steknu zaposlenje opet su prvi na listi za otpuštanje jer poslodavci daju prednost starijim radnicima, bolje zaštićenim ugovorima o radu.

Neposredna posledica nestalnosti njihovog položaja duboko je uticala na promenu u stavu mladih prema ideji posla - osobito kada je reč o stalnom poslu, dovoljno sigurnom i stabilnom da može da ponudi svom nosiocu poziciju u društvu i karijeru. Generacija Y obeležena do sada nepoznatim i rastućim ciničnim stavom prema poslu i otuda ne čudi, što na primer Aleksandra de Felis ugledni analitičar/ komentator francuskog tržišta rada, očekuje da prosečan pripadnik generacije Y, ako je sadašnji trendovi nastave, promeni 29 šefova i poslodavaca tokom radnog veka. Neki drugi analitičari smatraju da će taj ciničan odnos mladih prema poslu vrlo retko izaći na svetlo dana kad se sukobi sa strahom od gubitka radnog mesta. Oni očekuju da će mladi svoje nezadovoljstvo potiskivati samo da bi, po svaku cenu, ostali tu gde privremeno jesu.

Ko god da je od njih u pravu, pripadnici generacije Y se nesumnjivo od svojih prethodnika razlikuju po potpunom ili gotovo potpunom nepostojanju iluzija i ideala u vezi svojih radnih mesta po mlakoj ili odustvu bilo kakve predanosti poslu i firmi u kojoj rade, čvrstom ubeđenju da je život negde drugde i želji ako ne i odluci da žive negde drugde, ocenjuje Bauman.

Natalie Brafman u tekstu u Le Mondu pod naslovom „Generacija Y: od marketinškog koncepta do stvarnosti” primećuje da ove mlade u odnosu na bum generacije" i „generacije X" pre svega razlikuje svest o neizvesnosti vlastite egzistencije.

Generacija Y tako klizi u zagrljaj prekarijata – najbrže rastuće grupacije (formirane pre svega na gubitku poslova u industriji i sa usponom ekonomije bazirane na uslugama, a nabujale na post kreditnom slomu i u svetu koji je iznenada postao potpuno nepredvidiv). Tu amorfnu grupu ljudi sastavljenu od mnogih bivših pripadnika srednje klase i radništva, najčešće na „fleksibilnim radnim ugovorima” ili često van posla, karakterišu dve rečenice “ne znam šta će me sledeće zadesiti” i “čak i da znam nemam moć da se

tome oduprem”. Takav stav gotovo se u potpunosti poklapa sa najkarakterističnijim stavom generacije Y: „u svetu u kojem je sve neizvesno, nemamo drugi izbor nego da budemo kockari”.

Dobar dan tugo

Sve što se dešava sa generacijom Y dodatno produbljuje jaz između bogatih i siromašnih koji je između ostalog iznedrio pokret „Okupiraj Vol Strit” i slične pokrete u Evropi. Morsi navodi rezultate još neobjavljene studije OECD prema kojima će globalna kriza dodatno pojačati nejednakost u razvijenim društvima povećavajući nezaposlenost i umanjujući mogućnost za stvaranje novih radnih mesta. Procenjuje se da je porast nezaposlenosti mladih tokom krize doprineo porastu nejednakosti u prihodima, mereno Gini koeficijentom, za 4 procentna poena u svim razvijenim ekonomijama, a za čak 8 procentnih poena u zemljama na periferiji Evrope, Grčkoj, Irskoj, Italiji, Portugaliji i Španiji, gde se pozicija mladih na tržištu rada pogoršala više nego u drugim zemljama. Gini koeficijent nejednakosti meri se na skali od nula do 100, sa nula označava savršenu jednakost prihoda domaćinstva a 100 predstavlja situaciju u kojoj jedno domaćinstvo ima sav prihod društva.

Morsi kao lek predlaže standardan set recepata MMF: reforme tržišta rada koje uključuju mere za rešavanje neusklađenosti između veština koje studenti stiču i potreba poslodavaca, podsticaje za privatne poslodavce da zapošljavaju više mladih ljudi tako što će biti oslobođeni od dela poreskih obaveza i / ili kroz subvenciju firmama koje zapošljavaju dugoročno nezaposlene, niskokvalifikovane mlade, simultano smanjivanje zaštite za stalno zaposlene i poboljšavanje uslova ugovora za zaposlene na određeno vreme, podsticanje konkurencije i stvaranje povoljnijeg poslovnog okruženja koje bi podstaklo otvaranje većeg broja firmi, promovisalo inovacije i efikasnost, i doprinelo uklanjanju barijera za ulazak i ograničenja za rad u sektorima kao što su usluge, maloprodaja, energetika i telekomunikacije i a što bi sledstveno (očekivano) generisalo nova radna mesta.

Svaka kriza, a pogotovo ovako duboka, u kojoj standardni lekovi nisu dali rezultat, otvara i pitanje spravnosti ekonomskog koncepta . Dok odgovor ne bude pronađen, ova generacija će možda dobiti još jedno ime - „izgubljena generacija”. To nije nova kovanica, njom je već označena grupacija mladih ljudi koja je bila najveći gubitnik decenije stagnacije 90-tih u Japanu.

Dragan Pejčić

Nezaposleni između obećanja i stvarnosti

Što te nema

Biznis&finansije, 88-89, jul-avgust 2012.

Omiljena tema naših političkih kampanja – nezaposlenost - u konstantnom je porastu i nema nagoveštaja da će se značajnije smanjiti. Jedino rešenje je prelazak sa parcijalnih i neefikasnih mera na celovite reforme poslovnog okruženja

Mlada Novosađanka završila je fakultet (državni, ne neki od opskurnih privatnih) pre više od godinu dana, sa visokim prosekom. Redovno prati konkurse na sajtovima za zapošljavanje, uredno šalje svoj CV, koristi lične kontakte, raspituje se na raznim stranama i...ništa. U najboljem slučaju, poneki domaći „gazda“ sumnjive reputacije pozove je na razgovor i ponudi rad na određeno vreme, naravno neplaćen. Ponekad, u nekoj od takvih firmi, naiđe na neke od svojih kolega kojih nije bilo nigde kada su se polagali ispiti, ali su sada, zahvaljujući dobrim vezama sa vlasnicima, razni menadžeri, piarovi i savetnici – bez ikakvog znanja, ali sa zvučnim titulama. Vreme prolazi, a posla nema, pa, kao i hiljade mladih, pristaje da radi bilo šta, po sistemu „daj šta daš“, samo da se zaradi neki dinar.

Često sebi postavlja isto pitanje, uvek bez odgovora – u čemu je njen problem?

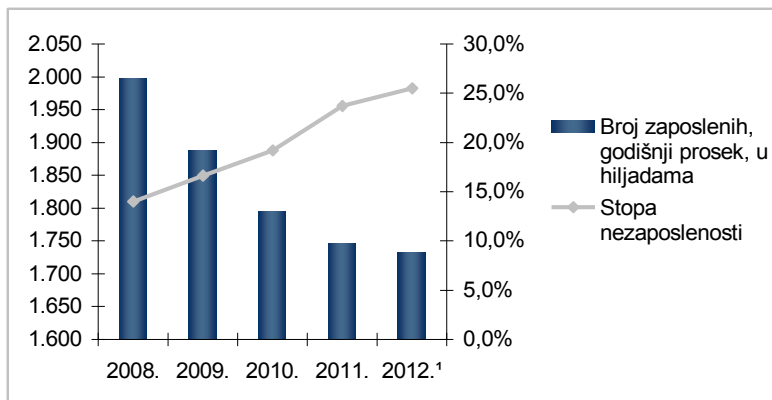
Apsurdi srpskog tržišta rada

Najjednostavnije objašnjenje je da nema dovoljno posla, tačnije nema ga za sve nezaposlene sa njenim kvalifikacijama. A posla nema usled očigledne strukturne neravnoteže tržišta rada koje hronično pati od suficita jednih i deficita drugih profila, zato što nikada nije sprovedena prava reforma obrazovnog sistema u koordinaciji sa generalnom strategijom privrednog razvoja (koja, takođe, nikada nije primenjena u praksi). Zato i jesu moguće apsurdne situacije da se bezbrojni fakulteti za menadžment, komunikacije i njima slični otvaraju po nekadašnjim skladištima, bioskopima i ostalim propalim objektima koji više ne služe svojoj nameni.

Međutim, reklo bi se, zašto bi neko razbijao glavu planiranjem tržišta rada kad će tržište samo da uspostavi ravnotežu? Ako već za određenim profilom ne postoji dovoljna tražnja, vlasnici obrazovne institucije će reagovati prilagođavanjem svog nastavnog programa, tako što će školovati više kadrova koji mogu da nađu posao kada dobiju diplomu. U teoriji, ovakva logika je potpuno ispravna. Jedini njen problem je što ne funkcioniše najbolje u srpskoj praksi punoj nelogičnosti.

U tržišnom i konkurentnom ekonomskom sistemu, ne bi lekari bili ministri prostornog planiranja, ne bi se prevodioci i sociolozi bavili metalurgijom (kao u smederevskoj Železari), niti bi tek svršeni studenti mogli da budu direktori bilo čega... Ne bi, takođe, bilo normalno da se inženjeri masovno zapošljavaju kao komercijalisti, a da armije naučnika napuštaju zemlju, jer ovde ne vide perspektivu... Na žalost, ovakve apsurdne situacije moguće su, štaviše i uobičajene, u pseudotržišnom ambijentu gde najveći deo javnog sektora, pa i neki segmenti privatnog, i dalje funkcionišu na principu „socijalizacije“ gubitaka ili poslovnih privilegija, zahvaljujući vezama sa ključnim donosiocima odluka u vrhu vlasti. Zašto bi onda takvima bilo u interesu da zapošljavaju najbolje kada sistem toleriše i, čak, nagrađuje njihov način rada? I na kraju – sistem koji u sebi ima ugrađenu fundamentalnu grešku razara i tržište rada, i - što je najgore, obrazovanje - kao osnovu razvoja ekonomije znanja 21. veka, čineći nezaposlenost hroničnim i najozbiljnijim ekonomskim i društvenim problemom.

Slika 1. Broj zaposlenih i stopa nezaposlenosti

¹ April 2012.

Izvor: Republički zavod za statistiku, Ministarstvo finansija

A nezaposlenost je, merena kroz *Anketu o radnoj snazi* Statističkog zavoda, porasla u odnosu na period pre eskalacije finansijske i ekonomske krize 2008. godine, kada je iznosila 14% na 25,5% u aprilu 2012. godine. Relativno posmatrano, stopa nezaposlenosti je uvećana za čak 82 procenta, dok je, istovremeno, stopa zaposlenosti pala na svega 34,3 odsto. Prema ovom pokazatelju koji, inače, prilično fleksibilno meri nezaposlenost (zaposlenim se smatra svako ko u periodu anketiranja obavlja bilo kakav posao najmanje sedam dana), Srbija je na evropskom vrhu po visini nezaposlenosti, a ozbiljnost problema postaje očigledna kad se uporede podaci o broju zaposlenih – njihov broj je za četiri godine, prema zvaničnoj statistici, smanjen za preko 250 hiljada, sa nešto manje od 2 miliona 2008. godine, na 1,75 miliona u prošloj godini. U prevodu, umesto 200 hiljada novih radnih mesta, koliko nam je bilo obećano u prethodnoj izbornoj kampanji, dobili smo 250 hiljada izgubljenih, i to gotovo podjednako i kod pravnih lica i kod preduzetnika.

Slika 2. Indeks zaposlenosti po delatnostima (2011/2008.)

Delatnost	Indeks
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	0,80
Rudarstvo	0,96
Prerađivačka industrija	0,83
Snabdevanje električnom energijom, gasom, parom i klimatizacija	1,00
Snabdevanje vodom, upravljanje otpadnim vodama i dr.	1,01
Građevinarstvo	0,84
Trgovina na veliko i trgovina na malo, popravka	0,92
Saobraćaj i skladištenje	0,93
Usluge smeštaja i ishrane	0,86
Informisanje i komunikacije	1,02
Finansijske delatnosti i delatnost osiguranja	1,06
Poslovanje nekretninama	1,30
Stručne, naučne i tehničke delatnosti	1,05
Administrativne i pomoćne uslužne delatnosti	1,06
Državna uprava i odbrana; obavezno socijalno osiguranje	1,01
Obrazovanje	1,04
Zdravstvena i socijalna zaštita	1,02
Umetnost, zabava i rekreacija	1,09
Ostale uslužne delatnosti	1,01

Izvor: Republički zavod za statistiku

Dok je gotovo celokupan tercijarni sektor krajem prošle godine pokazao znake oporavka, mereno prema ukupnom broju zaposlenih, sve ostale ključne delatnosti beležile su izuzetno negativne indekse. U najgoroj poziciji našli su se poljoprivreda, sa šumarstvom i ribarstvom, zatim prerađivačka industrija, kao i građevinarstvo – samo u ova tri sektora kumulativno je izgubljeno preko 75 hiljada radnih mesta. Drugu kategoriju gubitnika, osim pomenutih delatnosti, sigurno čine mala i srednja preduzeća i preduzetnici. Za četiri godine, broj zaposlenih u ovom sektoru - koji je inače trebalo da posluži kao amortizer pada zaposlenosti u periodu privatizacije i privredne transformacije - opao je za više od 230 hiljada, što usled krize velikih sistema za koje su mali privredni subjekti bili vezani, što zbog prevelikih troškova poslovanja koji su ih odveli u nelikvidnost, a najviše kao posledica nepovoljnog ambijenta za poslovanje. Ilustracije radi, država je na pogoršanu situaciju na tržištu odgovorila uvođenjem 21 novog (para)fiskalnog instrumenta finansiranja koji su, prema izjavama samih privrednika, podigli troškove za 48 odsto u proseku po jedinici proizvoda, odnosno usluge.

Bolji ambijent, a ne subvencije

Na drugoj strani, pad broja zaposlenih nije automatski pretvoren u rast broja nezaposlenih; zvanično registrovana nezaposlenost krajem prošle godine dostigla je oko 745 hiljada ili tek nešto više (2,3 odsto) nego na kraju 2008. godine, što zvuči kao svojevrsan ekonomski apsurd. Ako se zna, međutim, da u mnogim slučajevima šalteri Nacionalne službe za zapošljavanje više služe za ostvarivanje različitih prava za nezaposlene, poput dečjeg dodatka, socijalne pomoći ili jeftinijih markica za prevoz, nego za aktivno traženje posla, onda ovaj podatak dobija svoj smisao. Štaviše, prema nekim procenama, skoro četvrtina od ukupnog broja nezaposlenih na evidenciji Službe, njih oko 200 hiljada, ne pokazuje nikakvu ambiciju da pronađe zaposlenje, hiljade njih odustaju nakon godinu dana bezuspešnih pokušaja ili se brišu iz evidencije ukoliko odbiju ponuđeno radno mesto koje, po pravilu, ne odgovara njihovim kvalifikacijama.

Sudeći po poražavajućoj situaciji sa brojem nezaposlenih, neke od aktivnih mera tržišta rada, iako nikako nisu zanemarljive po svom finansijskom efektu za poslodavce, ipak nisu dale rezultate. Tako se već godinama domaćim preduzećima nude subvencije za otvaranje novih radnih mesta (trenutno između 100.000 i 400.000 dinara po zaposlenom, zavisno od nivoa razvijenosti opštine), oslobađanje od plaćanja doprinosa za obavezno socijalno osiguranje na teret poslodavca za različite kategorije zaposlenih (stariji od 50, odnosno 45 godina, pripravnici i mlađi od 30 godina) u periodu od 2 do 3 godine, finansiranje obuka za radnike i drugi mehanizmi podrške privrednicima. Kada se na ove beneficije dodaju i bespovratna sredstva za direktne investicije, koja u ovom trenutku iznose između 4.000 i 10.000 evra po novom radnom mestu, pa i relativno niske stope poreza na dobit preduzeća i poreza na dodatu vrednost, dobija se nešto što liči na vrlo stimulativan paket podsticaja za zapošljavanje.

Višestruki su razlozi zbog kojih se nezaposlenost kreće suprotno od namera autora ovih mera. Pre svega, nikakvom fiskalnom ili drugom relaksacijom privrede nije moguće u potpunosti sanirati posledice smanjenja inostrane i domaće tražnje i oštrog pada obima ekonomske aktivnosti, naročito u sektorima koji su prošli kroz najtežu recesiju i na

globalnom nivou, poput, recimo, metalske industrije. Tu, ujedno, prestaje uticaj objektivnih faktora i počinju efekti naših subjektivnih nedostataka poslovne i investicione klime. Glavni kompleks problema povezan je sa troškovima biznisa: izuzetno visoke kamatne stope, indeksiranje kredita u uslovima oštre depresijacije dinara, opterećenje zarada porezima i doprinosima koje dostiže 70 odsto, desetine parafiskalnih nameta privredi, različitih od jedne do druge opštine, predugačak period plaćanja obaveza od strane države i privrednika koji u proseku prelazi četiri meseca, visoki izdaci za razne dozvole usled korupcije u javnim službama... U isto vreme, dok se od bombastičnog deklarativnog zalaganja ne ide dalje u rešavanju bar dela ovih problema, nastavljaju se (pre)velika očekivanja od stranih investitora koji su ponovo postali jedna od centralnih tema i spasioci naše ekonomije. U stvarnosti, međutim, doprinos stranih kompanija povećanju zaposlenosti bio je prilično skroman – primera radi, gotovo 100 projekata subvencionisanih kroz državni program bespovratnih sredstava za investicije tokom proteklih šest godina, ukupno je trebalo da donesu oko 29 hiljada novih radnih mesta ili više nego duplo manje od pada zaposlenosti u industriji tokom četiri krizne godine.

Kako se negativni trendovi zaposlenosti nastavljaju i nema nagoveštaja da će biti prekinuti, krajnje je vreme da se ovakve parcijalne politike poreskih olakšica i finansijskih subvencija preispitaju i izmene i da se konačno započne sa kreiranjem stimulativnog ambijenta za poslovanje u celini. Neke najave takvih poteza već postoje, poput naplate poreza na dodatu vrednosti po realizaciji, ali ostaju dva ključna pitanja: da li država ima dovoljno novca da ih sprovede i da li postoji politička volja da budu dosledno primenjene?

Milica Milovanović

Mladi i tržište radne snage u Srbiji

Neprikladni

Biznis&finansije, 88-89, jul-avgust 2012.

Samo je 25,4 odsto onih koji imaju između 15 i 29 godina zaposleno. U istoj starosnoj grupi stopa nezaposlenosti je čak 43,2 odsto. Među njima je već 9 odsto onih koji kažu da su se, tražeći posao, obeshrabrili. Profesor Mihail Arandarenko i docent Jelena Žarković -Rakić sa Ekonomskog fakulteta u Beogradu upozoravaju da mladi radnici često ostaju zarobljeni u neformalnoj ekonomiji, dok država šteti baš na programima zapošljavanja koji su njima namenjeni i najpotrebniji.

Tek pri kraju „drugog“ talasa krize na red je stigla rasprava o njenom uticaju na mlade. Računica kaže da su je skupo platili - u radnim mestima. U Srbiji je između 2008. i 2009. 50 hiljada mladih ostalo bez posla a situacija ni na sredini 2012. ne izgleda ništa bolje zbog slabog oporavka domaće privrede i slabe ponude na tržištu rada. „Na prvi pogled zastrašujuću stopu nezaposlenosti od 43,2 odsto među mladima do 30 godina prema najsvježijim podacima iz Ankete o radnoj snazi ipak treba sagledati i iz drugog ugla“ objašnjava Jelena Žarković - Rakić. „ Mnogi u toj starosnoj grupi još su na školovanju, pa smo zato i proširili obuhvat praćenja u istraživanju do 29. godine života, dok

Međunarodna organizacija rada mladima smatra one od 15 do 24 godine. Školovanje je u toj starosnoj grupi glavni razlog i za visinu stope neaktivnosti - podatka o broju onih koji ne traže posao aktivno a koja ide do 71,2 odsto. Postoji, međutim, i jedan pokazatelj koji odslikava problem sa kojim se suočavaju mladi: deo njih je spreman da radi tokom školovanja ili studiranja ali ne uspeva da uskladi posao i obrazovanje.“

Rad i zakon

Rezultati studije „Od neaktivnosti do zaposlenosti“ Fonda za razvoj ekonomske nauke, čiji su autori Mihail Arandarenko, Jelena Žarković-Rakić i Marko Vladislavljić, govore i o mladima koji bi hteli da rade ali ne mogu zato što ih, paradoksalno, koči školovanje i radno zakonodavstvo neprilagođeno njihovim potrebama. „Mnogi mladi bi želeli da imaju poslove uz koje bi mogli i da studiraju. Takvih poslova, međutim, nema baš previše ne samo zato što je tražnja za radnicima mala nego zato što ne postoji nikakav podsticaj za takav tip zaposlenja, mogućnost da rade 2 ili 4 sata dnevno ili nekoliko dana nedeljno. To bi bili atipični radni ugovori uz koje bi mogle da se ponude i poreske beneficije za zapošljavanje mladih, ali za sada nema takvih promena u našem sistemu“, kaže profesor Mihail Arandarenko i naglašava bi to bile korisne izmene za dinamičnije formalno tržište rada. Rezultat te manjkavosti je situacija gde veliki broj poslodavaca ne može ni da razmišlja o fleksibilnom zapošljavanju, a to bi odgovaralo i njima i mladima kao verzija probnog rada. Tu nije kraj smetnjama u sistemu. Jelena Žarković - Rakić podseća da, za razliku od mladih koji se školuju, njihovi vršnjaci koji više nisu na obrazovanju daleko aktivnije traže poslove. Oni se, međutim, suočavaju s krajnje oskudnim mogućnostima za zaposlenje kao i preprekama u obliku drugih propisa- tipično je pravilo koje važi na teritoriji Beograda da deca čiji je jedan roditelj nezaposlen nemaju pravo na mesto na listi čekanja za upis u vrtić. „Slična pravila napuštena su u Evropi a najbolji primer je Švedska, gde je po ukidanju tog ograničenja verovatnoća da će do tada nezaposlene majke male dece pronaći posao porasla za 30 odsto. U Srbiji je, međutim, briga o malom detetu ili starijem članu porodice jedan od najčešćih razloga za neaktivnost mladih žena na tržištu rada“ objašnjava Žarković - Rakić.

Druga strana diplome

Mladi koji su još na školovanju u proseku ostaju u obrazovnom sistemu duže nego njihovi vršnjaci u Evropi. Naši sagovornici upozoravaju da razlog ne leži toliko u tome što oni žele viši stepen obrazovanja koliko u strahu od onoga što ih čeka na tržištu rada. Uz to, smatraju da im obrazovni sistem u dovoljnoj meri ne obezbeđuje veštine koje traže budući poslodavci. Pre tri godine u istraživanju „Tranzicija mladih od škole do posla“ pokazalo se da su mladi svesni da viša stručna sprema uglavnom znači i sigurniji, bolje plaćen posao ali je u isto vreme pokazano da se smanjila verovatnoća da će deca iz obrazovanih porodica dostići isti nivo obrazovanja. Takav odnos mladih prema obrazovanju pripisuje se „efektu devedesetih“, kada stručna sprema nije zaštitila njihove roditelje od gubljenja radnog mesta i siromašenja. Treba uzeti u obzir i povlastice koje može da obezbedi status studenta. Prema važećem Zakonu, recimo, postoji pravo na uvećanu socijalnu pomoć ako su svi članovi domaćinstva nesposobni za rad, a nesposobnošću se smatra i školovanje do 26. godine. Drugi „podsticaj“ za produženo studiranje je i obezbeđeno zdravstveno osiguranje. Arandarenko, ipak, smatra da se mladi po pitanju izbora između školovanja i posla ponašaju krajnje racionalno postavljajući sebi

pitanje „šta dobijam a šta gubim?“. „Ako vi kao student gubite to da možete da radite u firmi, lepo zaradjujete i gradite karijeru - onda nećete studirati. Ako vam se takva mogućnost ne otvara, naravno da ćete studirati, koristiti kakve-takve povlastice tog statusa i još otvoriti sebi dodatne izgleda u budućnosti. Svako ima neku svoju računicu koja se pravi na osnovu raspoloživih informacija. Današnji srednjoškolci i studenti će biti deo tržišta rada do 2070., kao obrazovaniji imaće bolju startnu poziciju a ni roditelji ih, u našem kulturološkom miljeu, sigurno neće izbaciti iz kuće. Budućnost je nepredvidiva i ume da prevari ma kakve informacije imali, kao što je sedamdesetih neko doneo odluku da ne upiše fakultet nego da završi srednju školu, da se zaposli u svom gradu i da dobije stan od firme posle nekog vremena. Taj sistem se urušio devedesetih i posle dve hiljadite. A ti ljudi, iako su retrospektivno ispali gubitnici ipak su, jednostavno, imali na raspolaganju drugačije informacije kada su donosili odluku.

Drugo pitanje je šta će poslodavci tražiti u budućnosti, kada se ti školovani mladi ljudi pojave na tržištu rada. Arandarenko kaže da se u Srbiji poslednjih 5-6 godina sprovode ad hoc ankete poslodavaca o obrascima zapošljavanja i otpuštanja, o tome kakvi su im planovi poslovanja na kratak i srednji rok i kakve kvalifikacije i znanja traže. „Ono što dobijamo, međutim, su dva problematična nalaza. Prvi može da se nazove „preveliki optimizam“ odnosno, poslodavci uvek kažu da će zaposliti više a otpustiti manje. Drugo, precenjaju kvalifikacije radne snage za koju tvrde da će ih zaposliti. Tvrde da će zaposliti programere a pre zaposle knjigovođe. Ipak, ono što iz tih anketa može da se zaključi jeste da će se tražiti sve obrazovaniji kadrovi. Problem kod tih anketa je što, naravno, ne možete da pitate buduće, potpuno nove, poslodavce kakvi će im kadrovi trebati, a uglavnom to ne pitate ni one koji će uskoro prestati da postoje ili će proći kroz temeljno restrukturiranje. Sa druge strane, mladi koji ovih dana upisuju škole biće na tržištu rada u narednih 60 godina i nema tog ministarstva, fakulteta ili škole koji mogu da pogode koje zanimanje će biti traženo a koje ne za deceniju ili dve.“

Ko zakasni, kajaće se

Mladi na tržište rada, dakle, dolaze sve kasnije i konkurišu za veoma mali broj slobodnih radnih mesta. U pomenutom izveštaju o tranziciji od škole do posla pokazano je da, ako osoba za godinu ili dve ne nađe prvi značajan posao, koji traje duže od 6 meseci sa punim radnim vremenom, dolazi do promena i u odnosu tražioca posla prema tržištu rada i poslodavaca prema takvom kandidatu za radno mesto. Prvi postanu demoralisani, a potonji počnu da ih diskriminišu kada, čitajući poslovne biografije takvih kandidata, primete da su ovi završili školovanje pre nekoliko godina, a nisu radili ili su bili angažovani samo povremeno i na kratak rok. Taj začarani krug neangažovanja zato što neko nije radio završava se porazno po mlade. „Posle više neuspešnih pokušaja na formalnom tržištu rada oni često završe u svojoj ekonomiji, na niže plaćenom radnom mestu bez socijalnog i zdravstvenog osiguranja“ upozorava Jelena Žarković - Rakić. Kriza je, međutim, pogodila i sivi i formalni deo ekonomije u Srbiji, pa su mladi gubili radna mesta i u „skrivenom“ i u zakonitom delu privrede. „Tamo gde su bili zaposleni najčešće su imali lakše raskidive ugovore o povremenom angažovanju ili na određeno, imali su manje staža i, shodno tome, niže otpremnine ako su ih uopšte i dobijali pa se pokazalo da je poslodavcima bilo lakše da se odreknu mlade radne snage“ kaže Arandarenko. Mladi u Srbiji, takođe, nisu u dovoljnoj meri zainteresovani za razvijanje sopstvenog biznisa. Jelena Žarković - Rakić kaže da je samozaposlenost među mladima

sporadična i da je, verovatno, rezultat toga da potiču iz porodica gde su roditelji mahom radili u društvenim i državnim preduzećima gde i nije bilo preduzetničkog duha. Na ruku preduzetničkim poduhvatima ne ide ni loš ambijent za poslovanje u Srbiji, sa komplikovanim procedurama i skupim državnim zahvatanjima, od poreza i doprinosa do firmarina i raznih naknada.

Štednja ili potrošnja?

Država je, pokušavajući da ublaži problem nezaposlenosti među mladima, ponudila razne programe: od subvencija za samozapošljavanje, obavljanja stručne prakse do „Prve šanse“ preko koje je, prema podacima ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja, prošlo oko 20 hiljada mlađih od 30 godina u 5700 firmi. Fond za zapošljavanje mladih Nacionalne službe za zapošljavanje finansirao je uz pomoć španske i srpske Vlade obuke i subvencionisano pokretanje posla za pripadnike marginalizovanih grupa. Kriza ili politikantska računica je, međutim, pojela novac u budžetu za ovu godinu pa naši sagovornici primećuju da je, uprkos preporukama Nacionalne strategije za zapošljavanje do 2020., suma za aktivne mere zapošljavanja smanjena. „Neozbiljno je da se odustaje od sprovođenja Strategije koja je usvojena samo godinu dana ranije. U budžetu za 2011. obezbeđeno je povećanje udela novca za te mere na 0,2 umesto 0,1 odsto BDP. U 2012. smanjeno je na 0,1 iako Strategija predviđa postepeno povećanje tog udela do 0,5 odsto u 2020.“ upozorava Arandarenko. On i Jelena Žarković-Rakić smatraju da se nešto veća potrošnja za aktivne politike zapošljavanja isplati, a posebno u domenu obuka i prakse u preduzećima. „Poslodavci, prema istraživanjima, ne troše novac na obrazovanje mladih radnika. Oni će radije ulagati u obrazovanje iskusnijih zaposlenih koji su duže u firmi. Država zato treba posebno da obrati pažnju na one mlade koji su napustili školovanje ili koji imaju niži nivo obrazovanja - njima su obuke i praksa najpotrebniji a poslodavci tome nisu skloni ukoliko ih država ne podstiče.“

Marija Dukić

Zaposleni i frustrirani

Znanje nemanje

Biznis&finansije, 88-89, jul-avgust 2012.

Četvrtina mladih radi na poslovima van struke i ispod svojih kvalifikacija. Nada da ulaganjem u sopstveno obrazovanje mogu da poprave svoju poziciju na tržištu rada znatno je splasla od 2004. godine do danas, pa sada dobitnom strategijom smatraju oslanjanje na rodbinske i političke veze, pokazuje između ostalog najnovije istraživanje o mladima od 19 do 35 godina, kojim je rukovodila prof dr Smiljka Tomanović. Primeri iz života potvrđuju takve nalaze.

Pasionirani čitaoci novina mogli su nedavno da se upoznaju sa sudbinom Rafeta Tiganja, diplomiranog pravnika koji radi u jednoj novopazarskoj mesari. U žižu interesovanja nije došao kao primer mladog čoveka koji na pogrešnom radnom mestu traći sopstvene i resurse društva, već kao pošteni nalazač 7.000 evra nađenih u zaboravljenoj jakni.

Na drugom kraju zemlje, u Ajriš pabu u Novom Sadu istovremeno su kao konobari radili diplomirani istoričar, pravnik, profesor književnosti i ekolog sa Matematičkog fakulteta koji je novinarima ironično objasnio da je pre toga radio na građevini, pa je konobarisanje shvatio kao svojevrsan napredak.

Da je reč o privremenom poslu u vreme krize, ovi mladi ljudi ne bi se mnogo razlikovali od ranijih generacija koje danas iz pozicije zaposlenih u struci i pristojnih karijera prepričavaju dogodovštine iz lude mladosti kada se konobarisanjem zarađivao novac za letovanje ili prvo inostranstvo, a u magacionerskim danima sticale prve ideje o pokretanju svog biznisa.

Rafet i njemu slični pripadaju sve brojnijoj grupi mladih koje prati docent dr. Dušan Mojić, sociolog rada. Prema najnovijim podacima iz istraživanja socijalnih biografija mladih u Srbiji, čije rezultate ekskluzivno objavljujemo, danas u struci radi manje od polovine (48%), van struke, ali na istom nivou kvalifikacija 27,1%, a blizu četvrtine (24,9%) mladih obavlja posao van struke i ispod kvalifikacije. „Navedeni podaci svedoče o instrumentalnoj orijentaciji mladih – prihvatanju trenutnog posla kao „manjeg zla“ u odnosu na (verovatnu dugoročnu) nezaposlenost“, kaže Mojić. Istraživanje je obuhvatilo 1627 mladih ljudi u četiri kohorte 19/20, 24/25, 29/30 i 34/35 godina, obavljeno je 2011. godine i daje nove uvide u odnosu na prethodno slično istraživanje iz 2004. godine, objavljeno u studiji “Mladi u tranziciji”.

U odnosu na period od pre sedam godina, mnogi stavovi mladih ljudi su se promenili, a pre svega uverenje da se višim obrazovanjem stižu veće šanse za bolje pozicioniranje na tržištu rada.

Sonja B. je bila jedan od najboljih studenata novinarstva na Fakultetu političkih nauka ali joj to nije mnogo pomoglo da nađe posao. Radila je “u struci” kao honorarni novinar za 100 do 200 evra mesečno, a kada su i te isplate počele da kasne, našla je drugi posao. Prala je čaše u jednom beogradskom kafiću za dnevnicu od 500 dinara, a potom odlučila da nastavi školovanje u inostranstvu. Kada se vratila sa dve master diplome i dalje nije mogla da nađe posao u struci te se opet zaposlila u kafiću. “Služila sam pića, prala čaše i trpela poniženja od ljudi koji jedva da imaju završenu srednju školu. Konstantno me je bilo sramota od same sebe što to moram da radim”, priča ona.

Sonja B. primer je onih mladih ljudi koji su u Mojićevom upitniku 2004. godine zaokruživali odgovor da imaju vere u budućnost – veliki broj njih je verovao da će im visoko obrazovanje dati karijernu šansu. U radu “Načini društvenog uspona u postsocijalističkoj Srbiji: percepcije i preferencije mladih” Mojić piše da je između 2004. i 2007. više od 27% mladih kao svoju životnu strategiju navodilo obrazovanje, ali 2011. taj broj je pao na 15,2%. Veru u obrazovanje zamenila je vera u “poznavanje ljudi na pravim pozicijama”, pa se u upitniku iz prošle godine 24,2 odsto mladih uzdalo u nepotizam.

“Slanije biografija poslodavcima je sve ređe među mladima – a i ono se obavlja gotovo rutinski i uz svest da bez pomoći roditelja, prijatelja i poznanika nema gotovo nikakvih izgleda na uspeh“, kaže Mojić.

Za Sašu Đ., diplomiranog inženjera elektrotehnike, taj socijalni kapital i soptvena fleksibilnost i prilagodljivost odigrali su ključnu ulogu u pronalaženju posla. Zahvaljujući „vezama“ i širenju poznanstava radio je razne poslove, od šefa nabavke, preko organizatora gostovanja pozorišnih predstava do menadžerskog. Sada radi kao account manager u jednoj velikoj IT kompaniji i zadovoljan je i poslom i okruženjem.

„Nije mi jasno zašto se većina ljudi samosažaljeva zbog posla koji radi“, kaže ovaj sagovornik B&F: „Ako tražiš sreću na pogrešnom mestu – nećeš je nikad ni naći. Posao definitivno nije to mesto gde leži sreća“. U slobodno vreme Saša Đ čita stručnu literaturu i bavi se stvarima koje ga ispunjavaju.

Nasuprot njemu, Vesna Đ. koja radi kao prodavačica šest i po sati dnevno bez pauze, i za to vreme ne sme da jede, pije vodu, niti da sedne, ima sve manje vremena za latinski i starogrčki koji je studirala. Kada dođe kući prva misao joj je da podigne noge kako bi ih odmorila od stajanja. Svoj CV je nekada redovno slala na konkurse a sada razmišlja o odlasku iz zemlje.

Od nade do malodušnosti prošla je dug put. Završila je Klasične nauke (latinski i starogrčki) na Filozofskom fakultetu, a zatim svoj CV bezuspešno 3,5 godine slala školama nadajući se da će negde moći da predaje. Kada je došla do zaključka da se posao u školi dobija samo preko veze i da se konkursi raspisuju “pro forme”, odustala je od toga i zaposlila se kao prodavačica. “Dosadilo mi je da po ceo dan sedim za kompjuterom i gledam oglase za posao. Htela sam da se osetim korisno, produktivno. Sada, posle dvogodišnjeg rada u prodavnici, imam osećaj da sam gubila vreme”. Iako nekada nije mnogo marila za novac, sada počinje da se uklapa u onaj obrazac mladih materijalista koji su sociolozi uočili među novim generacijama. “Rado bih se prekvalifikovala na neki posao gde se dobro zarađuje”.

Psiholog rada dr Svetlana Čizmić priznaje da je mladima koji su proveli više od polovine života nad knjigom teško objasniti da to što rade posao koji ne vole ne treba da im bude izvor frustracije i da mogu da se ostvare na druge načine. U odnosu na 2004. godinu udeo zaposlenih mladih koji vole svoj trenutni posao smanjio se sa 52,9% na 50,6% a istovremeno se povećao procenat onih koji bi radili nešto drugo (sa 26 na 28,9%).

Može se samo nagađati do koje mere je rad na crno uticao na razočaranje poslom. U poslednjih deset godina u Srbiji nije urađeno nijedno ozbiljno istraživanje o sivoj ekonomiji, ali se posle toliko duge pauze, prvi ozbiljan uvid u to pitanje očekuje u septembru. Procene USAID-a kažu da 17 odsto radne snage radi "na crno", i da su to najčešće mladi i primaoci socijalne pomoći. Direktor Inspektorata za rad Predrag Peruničić primećuje da se osim klasičnog rada u sivoj zoni na gradilištima i u kaficima, mladi suočavaju sa perfidnijim vidovima nezvaničnog zapošljavanja: "Postoji rad koji se obično svodi na zaključivanje ugovora o privremenim i povremenim poslovima. Ugovor se potpisuje da bi poslodavac imao neki papir, iako poslovi nisu ni povremeni ni privremeni nego traju godinama”. Čak i u nekim državnim institucijama mladi rade na ugovor koji se produžava svaka tri meseca po nekoliko godina.

Posao van struke, vrlo često i ispod sopstvenih sposobnosti, ne predstavlja problem samo zbog izneverenih nada u drugačiju karijeru ili niskih primanja. Vrlo često, sagovornici B&F kao jedan od glavnih problema navode to što se po interesovanjima i mogućim temama za razgovor u velikoj meri razlikuju u odnosu na svoje kolege na poslu. Jedna od sagovornica B&F kaže da je na poslu vrlo često bila predmet ismevanja jer ne raspoznaje ljude i teme koje predstavljaju predmet pažnje njenog okruženja a drugoj najteže padaju lekcije da nije ni trebalo toliko da studira, kad ionako radi kao prodavačica.

Čizmić kaže da je „u ovakvom, kontrastnom okruženju, na mladim ljudima da se snađu i odrede svoje mesto u šarenom socijalnom ambijentu. Mogući ishodi su tolerancija, prihvatanje kulturnih različitosti i/ili segregacija“. I dr Milanko Čabarkapa sa Odeljenja za psihologiju Filozofskog fakulteta ima slično mišljenje: „Danas u većini poslova, ali i u životu, najbolje prolaze komunikativni i fleksibilni ljudi“.

On smatra da su razlozi apatije mladih i to što su posle „mnogo neuspešnih pokušaja da poboljšaju svoj život digli ruke od svega i prepustili se sudbini, kao da čekaju da se nešto dogodi samo od sebe. Međutim, kaže Čabarkapa, prošlo je vreme velikih društvenih i naglih promena, i sada mladi mogu da se uzdaju samo u sebe. Na nivou društva on se najviše uzda u bolju zakonsku regulativu koja bi pokušala da ispravi sadašnju protivrečnost da se zaposlenima stalno produžava radni staž, a penzionerima dozvoljava da zarađuju dodatne prihode, uprkos tome što nezaposlenost mladih raste.

Mladi zaposleni nisu nerealni - nezaposlena omladina je 2004. godine u dvostruko više slučajeva svoj život ocenjivala kao loš u odnosu na zaposlenu. Od tada do danas, mladi su postali i realniji u ocenjivanju svojih prioriteta pa se umesto visine sada prednost daje redovnosti plate (57% prema 81% ispitanika). Iako je to prividno kontradiktorno, porastao je udeo mladih koji se ne plaše otpuštanja (sa 51% 2004. na 60% 2011. godine). To je rezultat činjenice da su mladi ljudi svesni da su bolje obrazovani od starijih generacija i da ukoliko poseduju dodatna znanja i veštine, mogu da traže i bolji posao.